

BÖYÜK SEVGİ - HƏYAT AXARINDA

Əbülfəz Rəcəbli... 83 yaşın ucaltıq zirvəsi... Bu yaşda insan özü haqqında, demək olar ki, heç nə düşünmür. Özünün yaşın şahidlik eləməyə də, müşahidə qədərincə mənə inam verir, qənaətimdə ardıcıl olum. Və bu gün Əbülfəz Rəcəblinin qədim türk yazısı abidələri ilə bağlı ardıcıl araşdırmaları göstərir ki, kamil insanın zirvədəki düşüncələri ideala sevgi üzərində köklənmiş olur. Qədim türk ərənlərinin tarixi taleyini türk yazısı abidələrinin açarı ilə oxuyan və tarixə şöhrət kimi ad qoymuş ərənlərin portret cizgilərini son dərəcə həssaslıqla yaratmaq ideala sevgisiz mümkün olmazdı. Qədim türk yazısı abidələrini tədqiq eləmiş dünya türkoloqlarının sırasında Əbülfəz Rəcəblinin də çox hörmətli və ləyaqətli yeri var. Dörd cildlik tədqiqat, 2000 səhifədən çox orijinal mətn və araşdırma - bu şöhrətli türkoloqun həyatının mənasını güzgüləyir. Mübahisəli məqamlarda qəzəbli suallarımı da ondan əsirgənməmişəm. Ancaq görmüşəm ki, o, bütün məqamlarda kölgələri həqiqi ziya işığında dağda bilir. Düşünürəm ki, böyük türk aləmi Əbülfəz Rəcəbliyə layiq olduğu ödəli verməyə borcludur.

* * *

“Qədim türk ərənləri” kitabının yazılması və nəşri ideyası haqqında danışmazdan əvvəl şəxsi tanışlığımızın çox da uzun olmayan tarixinə qısa bir nəzər yetirmək istərdim. Qədim türk tarixini araşdıran müəlliflərin sayı ola bilsin ki, az deyil. Ancaq araya-ərsəyə gəlmiş tədqiqatlar sırasında yəqin ki, Əbülfəz Rəcəblinin türk ərənlərinin möhtəşəm portretlərini tədqiq edən, araşdıran və nəhayət, oxucu aləminə yol tapan bu kitabı bir çox cəhətlərinə görə təkədiqqətli cəlb etməyəcək, həm də sevilərək oxunacaqdır. Çünki müəllif qədim türk ərənlərinin ruhıyla təkədielmi biliyi ilə yox, həm də sevgisi ilə danışa bilmişdir.

Artıq öteri də olsa, qeyd etdim ki, Əbülfəz Rəcəblinin bəzən bir çox hökmləri mənə mübahisəli görünüb. Ancaq onun tutarlı faktlar və dəlillər əsasında yaratdığı portretləri izlədikcə düşüncəmdəki qaranlıqlar dağılıb və özüm də hiss etmədən müəlliflə birgə qədim türk dünyasına səyahətə başlamışam.

Alim zəkası qaranlıqlara işıq sala bilir. Ancaq bu işıq əvvəlcə görək alimin mənəvi mühitində ocaq kimi alovlanıb. Mən Əbülfəz Rəcəblinin mənəvi mühitində bu ocağın odunu, istisini, işığını qədim türk ərənlərinə münasibətinə təkədi görmədim, həm də hiss etdim, duydum. Çünki alimin zəkası ilə qaranlıqlardan öz əzəməti ilə işıqlığa çıxmış Alp Ər Tunanı, Oğuz Xaqanı, Atıllanı... bir daha yaxından tanıdım. Bu qüdrətli türk sərkərdələrinin əzəməti və yenilməzliyi mənim üçün başqa sirlərin də mahiyyətinə yol açdı. Mənə aydın oldu ki, bu gün Türkiyənin Avropa İttifaqına qoşulması üçün problem yaradan qüvvələrin müqaviməti “əsas-sız” deyil. Avropanı sarsıdan Atıllanın tarixə sədəqəti yeni türk insanının genində təzahür edə bilər...

...Əbülfəz Rəcəbli ayrı-ayrı portretləri işləyərkən tarixi qaynaqlara ustalıqla sirayət edə bilib. Aldığı məlumatları daş sənədlərdən əxz elədiyi faktlar və dəlillərlə dəyərləndirməklə portretini yaratdığı qəhrəmanların öz dillərindən səslənən fikir və düşüncə elementləri ilə süsləyə bilir. Obrazlar canlanır, sanki müasir oxucu ilə üz bəzəyənə dayana bilir.

Əbülfəz Rəcəblinin poliqlot dilçi olması da istər-istəməz onun kitabının elmi dəyərinə güclü təsir etmiş, müxtəlif mənəbələrədən əxz etdiyi faktlar müəllifin qeydlərini gələcək tədqiqat-

Əbülfəz Rəcəbli (Rəcəbli Əbülfəz Əjdər oğlu) “Qədim türk ərənləri” (portret çərçəklər, qədim türk tarixindən səhifələr). Bakı - 2019. “Vətən” nəşriyyatı. 260 səhifə.

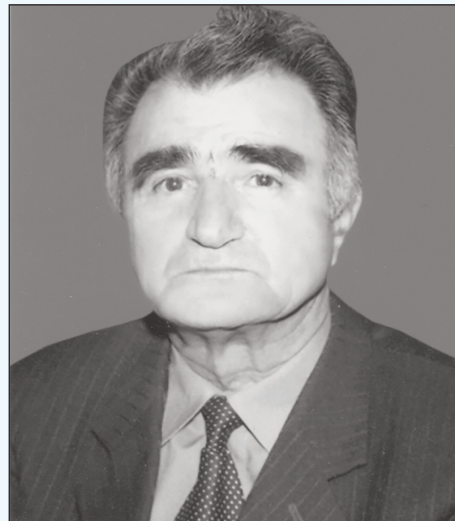
çılar üçün mühüm mənbə kimi yerini təyin etmişdir. O ki qaldı Əbülfəz Rəcəblinin elmi yaradıcılıq yoluna, bu yol taleyin bəxş etdiyi ömür axarında onun inadlı tədqiqatçılığı ilə müəyyənleşib. Alimin elmi yaradıcılığı barədə açıq ensiklopediyada oxuyuruq: “Ə.Ə.Rəcəbli elmi yaradıcılığa gec başlamışdır. Namizədlük dissertasiyası Orxon-Yenisey abidələrinin morfolojiyasına həsr olunmuşdur. Doktorluq işində Ə.Rəcəbli bu mövzunu daha genişləndirərək və dərinləşdirərək Orxon-Yenisey abidələri dilində feilyaratma problemini araşdırmış, keçmiş SSRİ türkoloqlarının dərin rəğbətini qazanmış bir elmi tədqiqat əsəri ərsəyə gətirməyə nail olmuşdur. Doktorluq dissertasiyasını yazıb bitirdikdən altı il sonra Alma-atıda müdafiə etmişdir.

Professor Ə.Rəcəbli poliqlot dilçidir. O, bir çox dilləri bilir və elmi araşdırmalarında onlardan səmərəli şəkildə, bacarıqla istifadə edir. Onun elmi maraq dairəsi genişdir. Dilçiliyin

və tarixinin araşdırılmasına həsr edilmiş on dörd sanballı kitabı - “Qədim türkə-azərbaycanca lüğət” (2001), “Göytürk dilinin fonetikasi” (2004), “Göytürk dilinin leksikası” (2004), “Göytürk dilinin morfolojiyası” (2002), “Göytürk dilinin sintaksisi” (2003), “Ulu türklər” (2003), “Qədim türk yazısı abidələri” (4 cildə, 2009-2010), “Göytürk dilində feilin semantikasi” (2009), “Qədim türk yazısı abidələrinin dili” (2 cildə, 2007), “Qədim türk yazısı abidələrinin dili. Morfolojiya” (2008; rus dilində), “Orxon-Yenisey abidələri dilində feilyaratma” (2008; rus dilində) “Orxon-Yenisey abidələri dilində feilin afinit formaları” (2009, rus dilində) adlı əsərləri çapdan çıxmışdır.

Müəllif türkoloji ədəbiyyatda dərin kök salmış runrunik abidə, run - runik əlifba terminlərinin işlədilməsinə qarşı çıxır, bu terminlərin əvəzinə göytürk abidələri, göytürk əlifbası terminlərinin işlədilməsinə təklif edir. Sonra müəllif göytürk yazısı abidələrinin araşdırılması

Əbülfəz RSSCSSBLI
(Əbülfəz Əjdər oğlu Rəcəbli)
Görkəmli türkoloq Əbülfəz Rəcəbli 1936-cı il mayın 6-da Lənkəran şəhərində anadan olmuşdur. 1954-cü ildə orta məktəbi bitirmiş, həmin ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinə daxil olmuş və 1959-cu ildə filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1971-ci ildə ikinci institutu Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Dillər institutunun ingilis dili fakültəsini bitirmişdir. 1985-ci ildə isə Marksizm-leninizm universiteti ideoloji kadrlar fakültəsini beynəlxalq münasibətlər şöbəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.
1959-1963-cü illərdə nəşriyyatlarda əvvəlcə korrektor, sonra redaktor işlə-

yuxarıda qoyduğum suala burada cavab vermək istərdim.

Əbülfəz Rəcəbli portret əsərlərini həm elmi, həm də kütləvi oxucu auditoriyası üçün ustalıqla yaradıb. Çünki onun həm də bədii tərəkür sahibi olan düşüncə sistemi yazılarının dilinə bir şirinlik də gətirir. Oxucu ayrı-ayrı obrazların taleyini həyəcanla izləyir.

Professor, Əməkdar elm xadimi Qəzənfər Kazımov bir gün mənə telefon açıb dedi ki, Əbülfəz Rəcəblinin qədim türk tarixi ilə bağlı maraqlı yazıları var. Həmin yazıları “Kredo”da nəşr edə bilsən çox yaxşı olar. Etiraf edirəm ki, bir az soyuq cavab versəm də, yazıları mütləq nəşr edəcəyimi də bildirdim.

Həqiqətən yazılar “Kredo”da silsilə ilə nəşr olunduqca, həm müəllifi, həm də müəllifin tərənnüm etdiyi qəhrəmanları hədsiz bir sevgi hissiylə düşüncə aləmindən seyr edirdim. Nə üçün indiyədək bu yazıların ümumi kitab halında nəşr olunmamasına təəssüfümü müəllifə bildirəndə elə həmin təəssüflə də göz-gözə gəldik. Yəni ki, bu tədqiqatlar sahib çıxan, onu kütləvi şəkildə böyük tirajla nəşr edən qurum olmalıdır. Belə bir qurum isə hələ ki, qabağa durmur.

Professor Əbülfəz Rəcəbliyə bu yerdə xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm ki, nə qədər çətin olsa da kitabı nəşr etməyi öz üzərinə götürdü. Beləliklə, Vətənin yeni nəqli Müdrik Tonyukukla, böyük Bilgə Xaqanla, igid Kül Tiginlə

mişdir. 1963-cü ildə BDU-nun aspiranturasına daxil olmuş və Qırğızstan EA-ya ezam edilmişdir. 1967-ci ilin dekabrında “Qədim türk yazısı Orxon-Yenisey abidələrinin dili. Morfolojiya” mövzusunda namizədlük, 1978-ci ilin martında “Orxon-Yenisey abidələri dilində feilyaratma” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. 1990-cu ildə Orxon-Yenisey abidələri üzrə Almatıda I və 2000-ci ildə İstambulda II beynəlxalq kollektivdə iştirak etmişdir. 55 kitabın və 200-ə qədər məqalənin müəllifidir.

Bunlardan başqa universitetdə tədris olunan 19 fənnin programını hazırlamışdır. 1967-ci ildən Bakı Dövlət Universitetinin ümumi dilçilik kafedrasında çalışır.

bir çox sahələrində dərin məzmunlu, böyük elmi əhəmiyyəti olan araşdırmalar aparmış və aparmaqdadır: ümumi (nəzəri) dilçilik, Azərbaycan, ingilis və talış dillərinin tədqiqi, qədim türk yazısı abidələrinin dili, türkologiya, struktur dilçilik, sosiolinqvistika, tarix, ölkəşünaslıq, beynəlxalq münasibətlər, xarici ədəbiyyat, leksikografiya və s.

AMEA-nın müxbir üzvü, millət vəkili, professor Nizami Cəfərov müəllimi Ə.Rəcəblinin bu fenomenal məhsuldarlığını vurğulayaraq yazır: “Bakı Dövlət Universitetində türk xalqlarının dili, tarixi və ədəbiyyatı, ən azı, üç kafedrada öyrənilir. Professor Əbülfəz Rəcəblinin türkologiya üçün gördüyü işlərin miqyası isə onu, obrazlı desək, təkbaşına, dördüncü kafedra saymağa hər cür əsas verir”.

Professor Ə.Rəcəbli hər şeydən əvvəl türkoloq dilçidir. Məlum olduğu kimi, onun namizədlük və doktorluq dissertasiyaları türk xalqlarının müştərik abidəsi olan Orxon-Yenisey kitabələrinin dilinə həsr olunmuşdur. Bu mövzuda onun “Orxon-Yenisey abidələri dilində feilin mənə növləri” (1982), “Orxon-Yenisey abidələri dilində feilin tərzləri” (1988), “Orxon-Yenisey abidələri” (1993) və “Uygurlar” (1996) adlı kitabları, 50-dən çox məqaləsi nəşr edilmişdir. O, son zamanlar bu problemlə daha ciddi məşğul olur. Son illərdə onun qədim türk xalqlarının dili

tarixini nəzərdən keçirir. Ə.Rəcəbli göytürk əlifbası ilə yazılmış kitabələrin lokallaşdırılması məsələlərinə toxunur və S.Q.Klyaxtorının ardınca bu abidələri belə lokallaşdırır: 1) Orxon kitabələri, 2) Yenisey kitabələri, 3) Şərqi Türküstən kitabələri, 4) Orta Asiya kitabələri və 5) başqa türk areallarının abidələri.

Ə.Rəcəbli dar ixtisasına görə türkoloq olsa da, dil nəzəriyyəsinə görə Azərbaycanın ən görkəmli alimidir. Bu sahədə onun “Dilçilik tarixi”, (2006, 2 cildə), “Nəzəri dilçilik” (2003), “Dilçilik metodları” (2003), “Sosiolinqvistika” (2004), “Struktur dilçilik” (2005), “Azərbaycan dilçiliyi (2006), “Dilçiliyə giriş” kursundan mühazirələr” (2008), “Tipoloji dilçilik” (2010), “Universalilər dilçiliyi” (2011), V.fon Humboldt, U.D.Uitni və F.dö Sössür haqqında monoqrafiaları və s. nəşr edilmişdir. Onun Azərbaycan və Qərb ədəbiyyatına həsr olunmuş monoqrafiaları da diqqətə cəlb edir.

Dünya oxucuları ardıcıl tədqiqat işi aparən türkoloqlar üçün açıq ensiklopediya məlumatı kifayət qədər əhatəlidir və alimin elmi yaradıcılığı haqqında qısa xronikal təsir bağışlasa da, hər halda qədim türk ərənlərinə sevgi dolu bir ömür həsr edən müəllifi tanımağa bəs eləyir.

“Qədim türk ərənləri” kitabının yazılması və nəşri ideyası haqqında

daha ətraflı, daha əhatəli və daha yaxından tanış olmaq imkanı qazandı.

“Qədim türk ərənləri” kitabına müəllifin ayrı-ayrı vaxtlarda yazdığı və müxtəlif mətbuat orqanlarına işıq üzü görmüş tarixin uzaq, qaranlıq dövrlərinə işıq salan yazıları da daxil edildi.

Professor Ə.Rəcəbli yazılarına münasibətdə çox həssasdır. O, kitabın ikinci - “Tarixdən səhifələr” bölməsindəki yazıları qədim türk ərənlərini başa düşməkdə oxucuya yardımçı olacağını yaxşı bilir. Bu bölmədə toplanmış yazılarda müəllif qədim türk miflərini, qədim türklərin mədəni-yətini, məişətini dolğun və əhatəli şərh edir. Professorun özünün dediyi kimi: “Ə.Ə.Rəcəbli qədim türk sərkərdələrinin həyat və döyüş tarixi Çinin, Monqolstanın, Yunanların, avropalıların, rusların tarixinə də qədərincə işıq salır.

Əbülfəz Rəcəblinin “Qədim türk ərənləri” kitabı türkün ən qədim zamanı haqqında dəyərli dərslikdir. Bu dərslik üçün əvəzsiz ödəli müəllifə Vətən, millət sevgisi ola bilər.